

УДК 793. 38 (4-11) «18»

*Міненко Оксана Анатоліївна,
кандидат мистецтвознавства,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія»
oksana.ok986@gmail.com
ORCID 0000-0003-4210-5778*

ЕСТЕТИКА ІТАЛІЙСЬКОГО РЕНЕСАНСУ В ЖІНОЧІЙ АРИСТОКРАТИЧНІЙ ЗАЧІСЦІ

Мета дослідження – визначити вплив естетичних ідеалів італійського Ренесансу на формування та стильову різноманітність аристократичних жіночих зачісок. **Методологію** дослідження складають принципи об'єктивності, історизму, багатофакторності, системності, комплексності та плюралізму; а для досягнення мети використано методи: проблемно-хронологічний, конкретно-історичний, статистичний, описовий, логіко-аналітичний. **Наукова новизна.** Проведено мистецтвознавчий аналіз формування стилістики жіночої аристократичної зачіски в Італії XV–XVI ст. у контексті естетики доби Ренесансу, на основі дослідження раритетних джерел та архівних матеріалів; досліджено роль відомих італійських аристократок, законодавиць мод Ізабелли та Беатрис д'Есте, Б'янки Марія Сфорца, Батісти Сфорца, Маддалени Доні, Елеонори Толедської, Лючії Албані Авогадро та ін. у процесі створення та популяризації нових стилів жіночих зачісок. **Висновки.** На основі дослідження специфіки створення та оздоблення аристократичних жіночих зачісок італійського Ренесансу доведено, що їхні стильові та формотворчі особливості є одним із аспектів модифікації людського тіла відповідно до гуманістичних поглядів та естетичних ідеалів доби Ренесансу; виявлено, що жіноча зачіска в XV–XVI ст. була символом індивідуальної та групової ідентичності.

Ключові слова: італійський Ренесанс, естетика, аристократія, жіноча зачіска.

Миненко Оксана Анатольевна, кандидат искусствоведения, Коммунальное высшее учебное заведение «Хортицкая национальная учебно-реабилитационного академия»

Эстетика итальянского Ренессанса в женской аристократической причёске

Цель исследования – определить влияние эстетических идеалов итальянского Ренессанса на формирование и стилевое разнообразие аристократических женских причёсок. **Методологию** исследования составляют принципы объективности, историзма, многофакторности, системности, комплексности и плюрализма; а для достижения цели использованы методы: проблемно-хронологический, конкретно-исторический, статистический, описательный, логико-аналитический. **Научная новизна.** Проведено искусствоведческий анализ формирования стилистики женской аристократической причёски в Италии XV–XVI вв. в контексте эстетики эпохи Возрождения, на основе исследования раритетных источников и архивных материалов; исследована роль известных итальянских аристократок, законодательниц мод Изабеллы и Беатрис д'Эсте, Бьянки Мария Сфорца, Батисты Сфорца, Маддалены Дону, Элеоноры Толедский, Лючии Албани Авогадро и др. в процессе создания и популяризации новых стилей женских причёсок. **Выводы.** На основе исследования специфики создания и отделки аристократических женских причёсок итальянского Ренессанса доказано, что их стилевые и формообразующие особенности являются одним из аспектов модификации человеческого тела в соответствии с гуманистическими взглядами и эстетическими идеалами эпохи Возрождения; выявлено, что женская причёска в XV–XVI вв. была символом индивидуальной и групповой идентичности.

Ключевые слова: итальянский Ренессанс, эстетика, аристократия, женская причёска.

Minenko Oksana, Candidate of Art Studies, Communal Higher Educational Institution «Khortytska national training and rehabilitation Academy»

Aesthetics of the Italian Renaissance in the female aristocratic hairstyle

The purpose of the article is to determine the influence of the aesthetic ideals of the Italian Renaissance on the formation and stylistic diversity of aristocratic women's hairstyles. **The methodology** of the study consists of the principles of objectivity, historicism, multifactor, systemicity, complexity, and pluralism; and to achieve the goal methods used: problem-chronological, concrete-historical, statistical, descriptive, logical-analytical. **Scientific novelty.** An art-study analysis of the formation of the style of women's aristocratic hairstyles in Italy in the fourteenth and eighteenth centuries was conducted in the context of Renaissance aesthetics, based on the study of rare sources and archival materials; The role of well-known Italian aristocrats, legislators of the Isabella and Beatrice d'Este, Bianchi Maria Sforza, Batista Sforza, Maddaleni Doni, Eleonora of Toledo, Lucia Albani Avogadro, and others are researched in the process of creating and promoting new styles of women's hairstyles. **Conclusions.** Based on the study of the specifics of the creation and finishing of aristocratic female hairstyles of the Italian Renaissance, it has been proved that their stylistic and formative features are one aspect of the modification of the human body in accordance with the humanistic views and aesthetic ideals of the Renaissance; It was found that a female hairstyle in the fourteenth and eighteenth centuries was a symbol of individual and group identity.

Key words: Italian Renaissance, aesthetics, aristocracy, women's hairstyle.

Актуальність теми дослідження. Стилїстика жіночої зачіски протягом історії людства невід'ємно пов'язана із загальноприйнятим ставленням до зовнішніх форм культури, характерним тій чи іншій добі. Переосмислення індивідуальності людини, формування її нового пластично-цілісного образу у процесі синтезування тілесних та духовних ідеалів, яке розпочалося в італійських містах ще в XIV ст., заклало фундамент естетичних та гуманістичних ідеалів доби Ренесансу. Неабияку роль у цьому процесі відіграла італійська аристократія, представники якої посприяли ствердженню та вираженню нових естетичних ідеалів не лише меценатською діяльністю (провідні двори ставали центрами культури), а й безпосереднім внеском у формування стилю одягу та зачіски.

Аналіз досліджень і публікацій. Тематика особливості жіночої зачіски в контексті специфіки певних історичних періодів, останнім часом набула висвітлення вітчизняними та зарубіжними істориками, культурологами та мистецтвознавцями, з акцентуванням на певних аспектах питання. Наприклад, А. Загрядська («Антропоцентризм як вектор перетворення християнської культури в епоху Відродження», 2013 р.) аналізує символіку колористики жіночої зачіски; І. Коваль («Еволюція парикмахерського мистецтва в художньо-естетичному контексті», 2014 р.), досліджуючи художній образ в парикмахерському мистецтві, розглядає добу Відродження як своєрідне повернення до стародавніх традицій створення зачісок; І. Светлічна («Роль трансформації семіотики зачіски в міжкультурній комунікації», 2017 р.) аналізує зачіску як об'єкт культури в контексті зовнішнього образу та ін. Проведений аналіз досліджень та публікацій засвідчує превалювання лише окремих аспектів означеного питання як в ґрунтовних працях так і в наукових розвідках, а відтак питання естетики італійського Ренесансу в жіночій аристократичній зачісці й досі не набуло належного висвітлення у вітчизняному мистецтвознавстві, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета дослідження полягає у висвітленні особливостей формування та стилізації італійської аристократичної жіночої зачіски в контексті естетики доби Ренесансу.

Виклад основного матеріалу. Мода на зачіски за доби Ренесансу, пов'язана з подальшим осмисленням людської індивідуальності, зародилася передусім в Італії – країні, яка ще за часів Середньовіччя належала до найбільш цивілізованих та культурних країн Європи, де традиції античності розглядалися з позицій історичної важливості. На думку деяких дослідників, основоположні ідеї Ренесансу в італійців були викликані та пов'язані насамперед з ідеєю відродження колишньої могутності Римської імперії [1, 223].

Нове осмислення і сприйняття античного спадку деякою мірою як бажаного об'єкту ностальгії [4, 99] призвело до зміни світосприйняття та формування нової естетики, що сягнули свого апогею у Флоренції – своєрідному центрі соціокультурного життя країни, тогочасний високий рівень економічного розвитку якого пояснювався широким виробництвом тканин і модних виробів. Саме Флоренція стала центром розвитку та законодавицею моди на зачіски протягом XV ст.

У контексті дослідження особливостей жіночої зачіски в Італії доби Ренесансу вважаємо за доцільне проаналізувати головні засади моди означеного періоду.

На відміну від традиційного для античної культури оголення людського тіла або його частин чи навмисного підкреслення, характерного для натуралістично-орієнтованої готичної моди за часів її найвищого розквіту, так званої палаючої готики (фр. Flamboyant), мода Ренесансу створила певний пластично-цілісний образ відповідно до нового осмислення естетичних цінностей ідеалу людини – складної натури, в якій поєднуються та гармонійно співіснують тілесне та духовне.

Варто зазначити, що, незважаючи на характерну цій моді індивідуальність, було сформовано певний ідеал жіночої зачіски (та одягу), який стає взірцевим для усіх верств суспільства, що, на нашу думку, цілком відповідає ствердженню про те, що в основі функціонування культури доби Ренесансу покладено загальний принцип безумовної влади традиції над свободою волі індивіда, в якому мистецтво було потужним засобом затвердження «ми-буття», сприяючи формуванню єдиних для кожного народу стилю одягу, зачіски та ін. [3, 138].

Загальна гуманістична ідея Ренесансу, синтезувавши нове відкриття людини з ностальгією за античним світом, безумовно знайшла яскраве вираження в новій моді, відмовившись від усього, що не відповідало гармонійному осмисленню симетрії та помірності, започаткувавши нові канони, які відповідали тодішнім ідеалам краси і які великою мірою діють і дотепер.

Особлива увага в новій естетиці Ренесансу приділялася жіночій зачісці та кольору волосся. Так, наприклад, неабиякою умовою краси, як її розуміли в Італії XV–XVI ст., було біляве або золотисте волосся, яке чорняві за національною приналежністю італійки досягали шляхом висвітлювання на сонці, користуючись спеціальними капелюхами – соланами (на поля солана викладали розпущене волосся, тоді як обличчя було захищене від сонячних променів), або за допомогою своєрідних перук з накладного світло-жовтого волосся [2, 139]. Беззаперечною умовою естетичної зовнішності було відкрите високе чоло, лінію якого не повинні

були порушувати навіть брови (їх ретельно вискубували або виголювали, так само, як і волосся на чолі) [6, 76–77].

Аналізуючи характерні особливості жіночої зачіски в Італії доби Ренесансу, відзначимо, що естетичні погляди зазнавали деяких змін. Так, наприклад, якщо у XV ст. волосся переважно зачісували вгору з чола, складаючи на потилиці у вузол, або піднімали вгору за допомогою спеціальної підкладки, то в період тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.) популяризується більш природня зачіска (розпущене волосся), модною стає коса, яку заплітають на потилиці, або укладають під сітку, тоді як волосся довкола чола, а іноді й довкола обличчя завивають [2, 323]. Щодо аксесуарів та прикрас особливу популярність мали стрічки, коштовності (нитка перлів або коралів), квітки, спеціальні сіточки, накидки та очіпки [2, 139].

Варто зазначити, що новий стиль моди, який сформувався в Італії на початку XVI ст. передусім масово відобразився на зміні аксесуарів, що пояснювалося високою вартістю тканин, а відтак й високою вартістю пошиття нового одягу відповідно до зміни тенденцій моди, з одного боку, та високим рівнем використання різноманітних аксесуарів, оновлення яких було менш витратним, а тому носило масовий характер. У контексті даного дослідження більше уваги нами було приділено виявленню розповсюдження нових елементів жіночих зачісок. Так, наприклад, 1533 р. венеціанський уряд видав правила та рекомендації, згідно яким жінкам приписувалося носити більш прості вуалі, а також містилися деякі рекомендації щодо використання беретів, капелюхів, декору та елементів зачіски. Як зазначає М. Санудо, ці правила забезпечували високий рівень попиту та підтримували великі темпи виробництва аксесуарів, а відтак – це є свідченням взаємовпливу та взаємозалежності між ринковою економікою, міськими громадами та придворною модою, на протипагу традиційним уявленням про зміни її тенденцій за доби Ренесансу [13, 108].

Зачіскам та їхньому декоруванню приділялася величезна увага, оскільки саме волосся є потужним символом індивідуальної та групової ідентичності – фізичним, а відтак особистісним, проте публічним а не приватним [16, 524–533].

Деякі дослідники зазначають, що беручи за основу теорію Аристотеля та Галена, італійці вважали будь-яку форму миття голови потенційно небезпечним заняттям, оскільки через теплу воду та пару відкриваються пори шкіри, що може спровокувати різноманітні хвороби. Д. Біов акцентує на тому, що ця теорія не вплинула на частоту миття волосся, проте посприяла виробленню певних запобіжних заходів [5, 67]. Так, наприклад, великий попит мали альтернативні (сухі) методи миття – розчісування волосся з борошном або висівками, а після безпосереднього миття голови передбачався період ізоляції – в день миття голови жінки навіть не виходили на вулицю. Проте миття та висушування волосся за допомогою спеціальних рушників було лише початком процесу догляду за ним, доведеного фактично до ритуалу з обов'язковим використанням запашної води, барвників, щіток та люстерок, а також вищипуванням або епіляцією. Останнім штрихом створення зачіски було використання стрічок, сіточок, чепців, капелюшків та беретів, вуалів та коштовностей. Зазначимо, що будь-яка форма головного убору була невід'ємним елементом зачіски заміжньої жінки, оскільки жінки відповідно до релігійних уявлень

доби Ренесансу повинні прикривати голову на знак пошани до Бога та як свідчення того, що вони підкорюються своїм чоловікам: «голова чоловік не має бути завуальована, бо він є образом і славою Бога, тоді як жінка – це слава чоловіка; бо жоден чоловік не був створений для жінки; проте жінка для чоловіка; відтак жінка повинна мати знак влади чоловіка на своїй голові» [14, 30].

Проте у пошуках нових естетичних форм зачісок жінки іноді порушували цю традицію. Так, наприклад, Ізабелла д'Есте – одна з найвідоміших постатей італійського Ренесансу, дружина Франческо II-го Гонзага, маркіза Мантуї, шанована законодавиця мод на зачіски, яка відповідала за зачіску та прикраси під час весілля Лукреції Борджіа та Альфонса II-го з Феррари, розробила новий образ для нареченої – без вуалі та з розпущеним волоссям, який не лише не викликав протесту, а й набув неабиякої популярності серед італійських жінок початку XVI ст. За кілька років Ізабелла доповнює таку зачіску, розробивши головні убори зі складним орнаментом, все ж таки погодившись з їхньою необхідністю та доцільністю.

Із історичних джерел дізнаємося, що неабиякий вплив на формування жіночої зачіски в Мілані наприкінці XV ст. здійснила Беатріс д'Есте (сестра Ізабелли), яка переїхала до міста перед весіллям із Людовіко Сфорца – її зачіска, так звана «коаццоне», в якій відчувається тяжіння до моди іспанського двору, набула масштабного розповсюдження протягом 1490–1499 рр. [10]. Така зачіска складалася з трьох частин: трінзале – переважно тканинний капот (цільний або в сіточку), який вдягається на задню частину голови і закріплюється на маківці за допомогою гірелло; коаццоне – безпосередньо сама зачіска – коса або кінський хвіст, завернуті в тканину і прикрашені або обмотані стрічкою або нитками перлів; та стрічка, зазвичай чорний шовковий шнурок або інкрустована коштовними каменями стрічка, яка прив'язувалася довкола чола і утримувала на місці трінзале [8, 67].

На сучасному етапі цінним джерелом вивчення жіночої зачіски в Італії XV–XVI ст., окрім писемного, лишається творчий спадок художників, особливо майстрів портретного живопису, який засвідчує існування в єдиній естетиці доби Ренесансу різноманітних популярних форм та стилів укладки та декорування волосся. Аналізуючи жіночі портрети, написані в Мілані в 1490-х рр., – портрет «Прекрасна принцеса» («La Bella Principessa») автором якого, на думку деяких дослідників, є Леонардо да Вінчі [11, 8], на якому зображена Б'янка Марія Сфорца, «Портрет дами» (Беатріс д'Есте) та два портрети Б'янки Марії Сфорца відомого представника міланської школи Джованні Амбродже де Предіса (1455–1508 рр.), «Портрет жінки» Франческо да Котіньола, відомого також як Франческо Дзаганеллі (1475–1532 рр.) [9, 67], «Портрет Барбари Паллавічіно» Алесандро Аральді (1460–1529 рр.) та ін., можемо визначити певні відмінності в елементах зачіски «коаццоне». Наприклад, волосся покривали тканиною або лишали відкритим; іноді доповненням вищеописаних частин зачіски були коштовні кулони, приколоти або прив'язані збоку голови. Трінзале був пошитим з шовку або шовкового оксамиту та вишитий позолоченими нитками, сплетений з досить широких стрічок або сплетений ажурною в'язкою з розкішних матеріалів, таких як золото, срібло або золочена мідь та інкрустований справжніми або штучними перлами. Зауважимо, що у більшості випадків він був зроблений з шовку, оскільки шовкова промисловість у Мілані, під

патронажем родини Сфорца наприкінці XV ст. сягнула неабиякого розвитку, тому матеріал був легкодоступним. Стрічка була рівномірно оздоблена прикрасами, або ж мала єдину прикрасу – на центрі чола.

Популяризація тієї чи іншої жіночої зачіски, створеної безперечно в єдиній естетиці доби Ренесансу, залежала від багатьох факторів. Серед придворних еліт вона мала яскраво виражений політичний та дипломатичний характер. Зазначимо, що італійський стиль жіночої зачіски зазнав певного впливу іспанського стилю (особливо наприкінці XV – початку XVI ст.), тоді як французький безумовно тяжів до наслідування італійського.

Посилаючись на листування Елеонори Руше, графіні Корреджо з Ізабеллою д'Есте, дослідники зазначають, що серед жінок-аристократок пряме копіювання зачісок було неприйнятним – повторювати модні зачіски можна було тільки після того, як авторці вона набридала, і виключно з її особистої згоди [12, 463].

Варто зазначити, що зачіски та декор, створені Ізабеллою д'Есте були популяризовані по всій Європі, зокрема, з приватного листування 1515–1517 рр. між французьким двором та двором маркізи в Мантуї, дізнаємося, що французький король Франциск I, з правлінням якого пов'язують розквіт французького Ренесансу, виказав побажання отримати від маркізи ляльку, одяг якої цілком відповідав стилю маркізи включно з зачіскою та головним убором з метою подальшого наслідування її стилю придворними дамами у Франції [7, 98].

У домашній обстановці серед венеціанських аристократок популярність мали так звані кальє – чепці з зав'язками під підборіддям, зроблені з прозорої тканини та оздоблені вишивкою. Для святкових заходів та урочистостей передбачалося доповнення зачіски ретичеллами – плетеними сітками з візерунками, різноманітними накладками та капелюшками з вуаллю або без неї.

Покидаючи межі будинку, венеціанські жінки обов'язково вкривали волосся вуаллю з легкої шовкової тканини (незаміжні дівчата білого кольору, заміжні – чорного, який на думку Тіціана Вечелліо, робить кожну жінку красивішою) [15, 33], оздобленою всілякими прикрасами.

Досить популярною у Венеції була зачіска «fongo» (гриби) – волосся скручувалося на верхівці голови у формі шляпки гриба (інколи доповнювалося штучним волоссям) та зв'язувалося стрічками, прикрашеними перлами або нитками перлів. Волосся над чолом та скронями, начесане та завите, було своєрідним обрамленням обличчя. Варто зазначити, що ця зачіска отримала популярність не лише серед аристократок, але й серед куртизанок, а відтак відрізнити їх можна було лише за допомогою перлів – справжні перли, які дозволялося носити лише порядним заміжнім аристократками, кольором та сяйвом відрізнялися від штучних перлів куртизанок.

Еволюція жіночих зачісок італійської аристократії доби Ренесансу передбачає аналіз індивідуальних смаків вельможних панянок, які отримали вираження в дивовижній різноманітності зачісок.

На початку XV ст., на відміну від молодих незаміжніх дівчат, які віддавали перевагу простому вузлу на потилиці або розпущеному волоссю, яке підтримувалося стрічкою або обручем таким чином, щоб обличчя та чоло лишалося відкритим,

заміжні жінки виступали за вертикальний вигляд пізньоготичного періоду – вищипані або виголені чоло та скроні, вищипані брови та стягнуте волосся на потилиці, покриті зверху сітками, бантами, стрічками або ж волосся заправлялося в капелюшки. В середині XV ст. з'явилися складніші варіанти оформлення зачісок – наприклад, у Батісти Сфорца волосся з високого вищипаного чола було розподілене на дві частини і викладалося з обох боків голови, заплетене в коси на вухах, прив'язуючись атласною стрічкою, кінці якої вільно звисали. Драпірована вуаль з коштовною булавкою прикривала потилицю і верх шії, а прикраса з золота і перлів була прикріплена до білої стрічки, яка з'єднувала волосся. Одним з варіантів цієї зачіски був такий: волосся з вищипаного чола відводиться назад і розміщується довкола товстої катушки, скрученої у формі корони, зв'язаної невеликим шнуром. Прикраса з перлами розміщується на маківці, а вуха прикриті напівпрозорою шовковою вуаллю. Зачіска, в якій у волосся вплетено багато ниток перлів, називалася «веспазіо» [15, 32].

Іноземні зачіски, такі як селла (сідлоподібна зачіска) або французький гінін, італійські аристократки носили зрідка, завжди з поміркованістю та пристойністю. Так, наприклад, під час короткої прогулянки 1 травня 1492 р. у Мілані, голови Беатрис д'Есте та Ізабелли д'Арагона прикрашали зачіски у французькому стилі – з рогами та довгими вуаллями. У північноєвропейському стилі ця зачіска, дещо модифікована (виглядала як роги – дві товсті, прокладені коси, розміщені зверху голови) викликала невдоволення італійських проповідників, які вбачали в ній демонічний натяк.

На початку XVI ст. з'являються нові зачіски, в яких класичні пропорції зрілого Ренесансу призвели до більш суворих поглядів, наприклад, флорентійська зачіска Маддалени Доні (волосся розділено в проборі, передні пасма скручені в жгут, обрамляючи обличчя, закріплюються на потилиці; кріплення прикриває решта волосся, яке сплітається у вільний вузол; доповнюється зачіска лише чорною тонкою стрічкою), зображена на портреті роботи Рафаеля (1506 р.), а також венеціанська зачіска Паоли Кверіні або Віоланти (розпущене біляве волосся злегка завите, поділено в проборі та підв'язане від скронь прядками на потилиці), зображені на портретах пензля Тіциана («La Bella Gatta», 1514–1520 pp.) та Пальма Веккіо Старшого («La Bella», 1525 р.).

1509 р. Ізабелла д'Есте популяризує в Мантуї новий стиль зачіски – «капільяра» («capigliara»), яка формувалася шляхом збирання завитого волосся під сіткою (яка прикрашалася стрічками та квітами) або шовковою тканиною, вкритою мереживом та оздобленою коштовними каменями і перлами. Варто зазначити, що від початку маркіза прагнула зарезервувати привілеї носити нову зачіску серед найближчих друзів, проте досить швидко мода на неї розповсюдилася в північній Італії (наприклад, у Венеції на площі Сан-Марко продавалися готові капільяри) [15, 32–33].

У другій половині XVI ст., відповідно до зміни естетичних ідеалів, зачіски втрачають неприродний об'єм і перевага надається стилю Елеонори Толедської (поділене в прямому проборі волосся вкладалося у вільний вузол на потилиці і фіксувалося сіточкою, зробленою з вузьких стрічок та оздобленою перлами) та

графіні Лючії Албані Авогадро (волосся зачісувалося на потилицю в прямому проборі й запліталось в коси, з яких формувався вузол; прикрашалася зачіска тонкими стрічками або квітами), свідчення чому знаходимо в портретах А. Бронзіно «Елеонора Толедська» (1545 р.) та М. Батіста «Дама в рожевому» (1556–1560 рр.). Зазначимо, що з появою високих і масивних кругових коміріців на жіночих сукнях, популярність цих зачісок набуває ще й утилітарного значення.

В останню чверть XVI ст. у венеціанських аристократок користується попитом двокорпусна зачіска – завите волосся формувалося у вигляді високої піраміди на маківці (передувала зачіскам в стилі «фонтан», популярних у XVII ст.), а жорсткість, необхідна для досягнення ефекту, досягалася завдяки змочуванню волосся яєчним білком та смолами [15, 33].

Відтак естетика італійського Ренесансу не лише знайшла відповідне відображення у створенні аристократичних жіночих зачісок XV–XVI ст., а й вплинула на подальший розвиток їх стильових особливостей.

Наукова новизна. Проведено мистецтвознавчий аналіз формування стилістики жіночої аристократичної зачіски в Італії XV–XVI ст. у контексті естетики доби Ренесансу, на основі дослідження раритетних джерел та архівних матеріалів; досліджено роль відомих італійських аристократок, законодавиць мод Ізабелли та Беатріс д'Есте, Б'янки Марія Сфорца, Батісти Сфорца, Маддалени Доні, Елеонори Толедської, Лючії Албані Авогадро та ін. у процесі створення та популяризації нових стилів жіночих зачісок.

Висновки. На основі дослідження специфіки створення та оздоблення аристократичних жіночих зачісок італійського Ренесансу доведено, що їхні стильові та формотворчі особливості є одним із аспектів модифікації людського тіла відповідно до гуманістичних поглядів та естетичних ідеалів доби Ренесансу; виявлено, що жіноча зачіска в XV–XVI ст. була символом індивідуальної та групової ідентичності.

Література

1. Гомбрих Э. История искусства / Э. Гомбрих ; перевод с англ. В.А. Крючковой, М. И. Майской. Москва : ООО «Издательство АСТ», 1998. 688 с.
2. Иллюстрированная энциклопедия моды / сост. Л. Кибалова, О. Гербенова, М. Ламарова. Прага : Артия, 1966. 608 с.
3. Каган М. Эстетика как философская наука : в 2-х ч. / М. Каган. Часть 2. Москва : Издательство Юрайт, 2018. 221 с.
4. Панофски Э. Ренессанс и «ренессансы» в искусстве Запада / перевод с нем. А. Г. Габричевского. Санкт-Петербург : Азбука-Классика, 2006. 362 с.
5. Biow D. The Culture of Cleanliness in Renaissance Italy / D. Biow. Ithaca : Cornell University Press, 2006. 280 p.
6. Castiglione B. Il libro del Cortegiano. Firenze : Sonzogno, 1947. 552 p.
7. Coroizat Y. C., «Living Dolls»: François Ier Dresses his Women // *Renaissance Quarterly*. 2007. № 50. pp. 94–130.
8. Herald J. Renaissance Dress in Italy 1400–1500. London : Bell & Hyman, 1981. 256 p.
9. Italian paintings : a catalogue of the collection of the Metropolitan Museum of Art : North Italian school / Federico Zeri, with the assistance of Elizabeth E. Gardner. York, N.Y.: The Metropolitan Museum of Art, 1986. 98 p.: il.

10. Galeazzo Maria Sforza to Nicodemo Tranchedini da Pontremoli, 20 July 1468. Archivio di Stato, Milan, Archivio Sforzesco. Missive 84. f. 55.
11. Kemp M. *La Bella Principessa. The Profile Portrait of a Milanese Woman*. London Hodder & Stoughton, 2010. 208 p.
12. Luzio A., Renier R. Il lusso di Isabella D'Este marchesa di Mantova. Il Guardaroba di Isabella D'Este // *Nuova Antologia*. 1896. № 66. pp. 441–469.
13. Sanudo M. I diarii / M. Sanudo. Venice : F. Visentini, 1903. Vol. 58. 466 p.
14. Signori G. "Veil, Hat or Hair? Reflections on an Asymmetrical Relationship" // *The Medieval History Journal*. 2005. № 8. pp. 25–47.
15. *The Greenwood Encyclopedia of Clothing Through World* / edited by Jill Condra. Vol. 2; 1501–1800. London : Greenwood press, 2008. pp. 32–33.
16. Zucker M. J. Raphael and the Beard of Pope Julius II. *The Art Bulletin* / M. J. Zucker. Vol. 59. 1977. № 4. pp. 524–533.

References

1. Gombrih, E. (1998). *History of Art*. Moskva : OOO «Izdatelstvo ACT» [in Russian].
2. Kibalova, L. (ed.) (1966). *Illustrated encyclopedia of fashion*. Praga : Artiya [in Russian].
3. Kagan, M. (2018). Aesthetics as a philosophical science: in 2 ch. Chast 2. Moskva : Izdatelstvo Yurayt [in Russian].
4. Panofski, E. (2006). *Renaissance and «Renaissance» in the art of the West*. Sankt-Peterburg : Azbuka-Klassika [in Russian].
5. Biow, D. (2006). *The Culture of Cleanliness in Renaissance Italy*. Ithaca : Cornell University Press [in English].
6. Castiglione, B. (1947). *Il libro del Cortegiano*. Firenze : Sonzogno [in Italian].
7. Coroizat, Y. C. (2007). «Living Dolls»: François Ier Dresses his Women. *Renaissance Quarterly*, 50, 94–130 [in English].
8. Herald, J. (1981). *Renaissance Dress in Italy 1400–1500*. London: Bell & Hyman [in English].
9. Zeri F. (ed.). (1986). *Italian paintings : a catalogue of the collection of the Metropolitan Museum of Art : North Italian school*. New York, N.Y. : The Metropolitan Museum of Art [in English].
10. Galeazzo Maria Sforza to Nicodemo Tranchedini da Pontremoli, 20 July 1468. Archivio di Stato, Milan, Archivio Sforzesco. Missive 84. f. 55 [in Italian].
11. Kemp M. (2010). *La Bella Principessa. The Profile Portrait of a Milanese Woman*. London Hodder & Stoughton [in English].
12. Luzio A., Renier R. (1896). Il lusso di Isabella D'Este marchesa di Mantova. Il Guardaroba di Isabella D'Este. *Nuova Antologia*, 66, 441–469 [in Italian].
13. Sanudo, M. (1903). *I diarii*. Venice : F. Visentini [in Italian].
14. Signori, G. (2005). 'Veil, Hat or Hair? Reflections on an Asymmetrical Relationship'. *The Medieval History Journal*, 8, 25–47 [in English].
15. Condra, J. (ed.). (2008). *The Greenwood Encyclopedia of Clothing Through World*, Vol. 2; 1501–1800. London : Greenwood press, 2008 [in English].
16. Zucker, M. (1977). J. Raphael and the Beard of Pope Julius II. *The Art Bulletin*, Vol. 59, 4, 524–533 [in English].